

**AZERBAIJAN HALK CUMHURİYETİ’NİN KURULUŞU VE
DÖNEMİN SOSYOPOLİTİK YAPISININ “ALİ VE NİNO”
FİLMİNDE SUNUMU**

Lokman ZOR*

ÖZET

Türk devletçilik tarihi açısından özel bir yere sahip olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, kısa ömrüne rağmen Türk ve Müslüman halklar tarafından kurulan, cumhuriyet yönetiminin uygulandığı ilk laik ve demokratik devlet olması yönüyle son derece büyük bir öneme sahiptir. Gerek dönemin devletçilik anlayışı bakımından gerekse Türk devletçilik tarihi açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, ne yazık ki, birçok platformda hak ettiği ilginin karşılığını bulamamıştır. Sinemanın yaklaşımı da diğer birçok disiplinkinden farklı olmamış, Azerbaycan sinemacıları da dâhil olmak üzere, Türk Dünyası sinemacıları, bu konuya yeterli ilgi göstermemişlerdir. Bu çerçevede çekilen neredeyse ilk ve tek film, Kurban Said müstear adlı yazarın aynı adlı eserinden sinemaya uyarlanan “Ali ve Nino” isimli filmidir. Ali ve Nino, Haydar Aliyev Vakfı Başkan Yardımcısı Leyla Aliyev’in oluşturduğu özel fonun yardım ve desteğiyle 2016 yılında çekilmiştir. Filmi özel kılan unsurların başında hiç şüphesiz, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşuna ve Kafkas İslam Ordusu’na geniş bir şekilde değinmesi gelmektedir. Ancak bunun dışında; ilk baskısı 1937’de Viyana’da olmak üzere 66 ülkede ve 33 dilde yayınlanan, dünya çapında klasikleşmiş bir Azerbaycan romanından uyarlanması; aynı zamanda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in kızı olan Haydar Aliyev Vakfı Başkan Yardımcısı Leyla Aliyev’in

---

* Öğr. Gör. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, lokman_zor@hotmail.com

isteği ve desteği ile çekilmiş olması; dönemin sosyopolitik yapısını net bir şekilde ortaya koyması gibi başka unsurlar da filmi özel ve anlamlı kılmaktadır.

Bu bildiri; senaryosunu Portekizli senarist Christopher Hampton'un yazdığı, yönetmenliğini İngiliz rejisör Asif Kapadia'nın yaptığı "Ali ve Nino" isimli Azerbaycan filmi ele almaktadır. Betimsel bir araştırma olan ve genel tarama modeli ile hazırlanan çalışmada, elde edilen veriler, A. Teun van Dijk'in geliştirdiği ve medya ürünlerinin çözümlenmesine uygunluğuyla bilinen eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir. Filmin analiz birimini, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş süreci ve dönemin sosyopolitik yapısıyla bağlantılı söylemler ve bu söylemleri somutlayan unsurlar oluşturmaktadır. Filmin görüntü ve diyaloglarının yanı sıra karakterlerin tutum ve davranışları, mekân ve dekorların kullanımı, ses ve efektler gibi filmsel anlatım dilini ortaya çıkaran tüm faktörler, söz konusu söylem çerçevesinde analiz edilmiştir. Analiz sonucunda; Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinin diğer anlatım türlerinden (makale, öykü, roman vs.) farklı olarak sinema diliyle anlatımı, dönemin sosyopolitik yapısının yansıtılış biçimi ve tüm bunların ardındaki ideolojik yaklaşım ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali ve Nino, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Azerbaycan Sineması, Kafkas İslam Ordusu, Sosyopolitik Söylem.

THE ESTABLISHMENT OF THE PEOPLE'S REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND ITS SOCIOPOLITICAL STRUCTURE PRESENTATION IN THE FILM "ALI AND NINO"

ABSTRACT

The Azerbaijan People's Republic, which has a special place in terms of Turkish statism, has a very big proposition in that it is the first secular and democratic state established by the Turkish and Muslim peoples in spite of its short life span. The People's Republic of

Azerbaijan, which has a privileged position in terms of Turkish statism, in terms of statism in the period, unfortunately did not find the deserved interest in many platforms. Movie's approach has not been different from many other disciplines, and Turkish cinema people, including Azerbaijani cinemas, have not shown enough interest in this issue. Almost the first and only film in this frame is the movie "Ali and Nino" adapted to the cinema from the same title by the author Kurban Said. Ali and Nino were withdrawn in 2016 with the help and support of the special fund Leyla Aliyev, Vice-President of the Haydar Aliyev Foundation. The particular elements of the film are undoubtedly the origin of the Azerbaijani People's Republic and the Caucasian Islamic Army. But apart from that; adaptation of a world-class classic Azerbaijani novel published in 66 countries and 33 dailies, the first in 1937 in Vienna; as well as the wish and support of Leyla Aliyev, Vice President of the Haydar Aliyev Foundation, the daughter of President of Azerbaijan Ilham Aliyev; and the fact that the sociopolitical structure of the period is clearly revealed, makes the film special and meaningful.

This declaration; The script is written by Portuguese scriptwriter Christopher Hampton and deals with the Azerbaijani film "Ali and Nino" directed by British director Asif Kapadia. In a descriptive study, which was prepared with the general screening model, the obtained data was analyzed by A. Teun van Dijk's method of critical discourse analysis, which is known to be suitable for the analysis of media products. Analysis of the movie unit, the establishment process of the People's Republic of Azerbaijan and the rhetoric related to the sociopolitical structure of the period and these discourses constitute elements. All the factors that reveal the language of film expression such as the attitudes and behaviors of characters, the use of spaces and decorations, sound and effects as well as film images and dialogues have been analyzed within the frame of this discourse. As a result of analysis; Different from the other types of narration (article, story, novel etc.) of Azerbaijan People's Republic, the expression of cinema language, the way in which the socio-political structure of the period was reflected and the ideological approach behind all the sewer revealed.

Keywords: Ali and Nino, The Azerbaijan People’s Republic, Azerbaijan Cinema, Caucasian Islamic Army, Socio-political Discourse.

Giriş

Bolşeviklerin 1917’de yaptığı devrimle Rusya İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından Çarlık hâkimiyeti altındaki bütün esir milletler bağımsızlık mücadelesine girişmiş, bu doğrultuda büyük ve önemli adımlar atmaya başlamışlardır. Diğer milletler gibi Kafkasya’daki Müslümanlar ve Türkler de bağımsızlık yolunda çeşitli çalışmalar yapma ve teşkilatlanma çabası içine girmişlerdir. Bölgenin en köklü halklarından olan Azerbaycan halkının başlattığı bağımsızlık mücadelesinin sonucunda Türk devletçilik tarihi açısından büyük önem taşıyan, aynı zamanda bu anlamda bir dönüm noktası olarak kabul edilen Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ortaya çıkmıştır.

Müslüman doğuda ve Türk tarihinde parlamentolu Cumhuriyet yönetim formuna dayalı ilk devlet olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşu, 28 Mayıs 1918’de Tiflis’te ilan edilmiştir. Âdemi Merkeziyet Partisi’nin* kurucusu ve genel başkanı Nesip Bey Yusufbeyli ile Müsavat Partisi genel başkanı Mehmet Emin Resulzade’nin fikirleri doğrultusunda milliyetçi bir yaklaşım sergileyen Azerbaycan Milli Şurası, Tiflis’te bir toplantı gerçekleştirerek bağımsızlığın gerekliliği fikrini ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti temsilcileriyle görüşme yapmak üzere Batum’da bulunan Mehmet Emin Resulzade’nin katılmadığı toplantıda Azerbaycan Milli Şurası tarafından geniş çaplı müzakereler yapıldıktan sonra çekimser iki oya (Sultan Macid Ganiyev – Qanizade- ve Cafar Ahundov tarafsız kalmıştır) karşılık tüm üyelerin (çekimserler hariç toplam 24 kişi) oylarıyla Azerbaycan’ın bağımsızlığı ilan edilmiştir. Bağımsızlık esasları, “İstiklal Beynamesi (Aktname/Misagi-Milli)” adıyla 6 madde halinde deklare edilmiştir (Isgenderli, 2011:137). Milli Konsey’in ilan ettiği bağımsızlık bildirisinde Azerbaycan’ın müstakil bağımsız bir devlet olmasının yanı sıra yönetim biçiminin “Halk Cumhuriyeti” olduğu; barışçıl bir çaba içerisinde

---

* Sonradan Müsavat Partisi’yle birleşmiştir.

bulunduğu; tüm vatandaşlarının her türlü hakkının devlet teminatı altına alındığı; Cumhuriyet sınırları içinde yaşayan tüm milletlerin gelişimine imkân sağlandığı; Temsilciler Meclisi toplanıncaya kadar yönetimin Milli Şura ve Milli Şura'ya karşı sorumlu olan geçici hükümet tarafından yürütüleceği duyurulmuştur (Qasımov, 2017:80).

İstiklal Beyannamesi ilan edildikten sonra Milli Şura tarafından geçici hükümeti kurma görevi Feteli Han Hoyski'ye verilmiştir. Feteli Han Hoyski zaman kaybetmeden Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin ilk hükümet kabinesini oluşturup ilan ederek onay almıştır. Hükümetin kurulmasından sonra 30 Mayıs 1918'de Feteli Han Hoyski imzasıyla İstanbul, Berlin, Viyana, Paris, Londra, Roma, Washington, Moskova, Sofya, Bükreş, Tahran, Madrid, Oslo, Lahey, Stokholm, Kiev, Kopenhag, Tokyo gibi dönemin 18 ayrı başkentine bağımsızlık bildirisi gönderilerek Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ve geçici başkent Gence olduğu ilan edilmiştir (Yıldız, 2004:34).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulması bazı çevrelere rahatsızlık vermiştir. Ekim 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Bakü'de kurulmuş olan Sovyet Hükümeti, yönetimi altındaki Bolşevik ve Taşnak çeteleri vasıtasıyla Bakü, Kuba, Şamahı, Salyan, Lenkaran gibi birçok şehirde Müslüman Türk ahaliye yönelik sistemli bir soykırım politikası uygulamaya başlamıştır. Bunun devamında 1918 yılının Haziran ayından itibaren Bolşevik ve Taşnak çeteler Gence üzerine saldırılara girişmiş, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ise Batum Antlaşmasına dayanarak Osmanlı Devleti'nden askeri yardım talebinde bulunmuştur (Qasımov, 2017:84).

Rusya İmparatorluğu esareti altında bulunduğu süre içerisinde yüz yıldan fazla bir süre devlet kademelerinde ve orduda görev verilmeyen Azerbaycan halkı, 1918'de bir grup Türkçü aydını aracılığıyla devlet kurmayı başarmış olsa da askeri bir teşekkül oluşturamamıştır. Bu yüzden Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nden gelen talep üzerine Turancı fikirlere sahip olan Osmanlı İmparatorluğu Genelkurmay Başkanı Enver Paşa, ordu hazırlıkları için bir askeri heyeti Gence'ye

göndermiş, ardından da kardeşi Nuri Paşa'nın komutasında "Kafkas İslam Ordusu" adı verilen bir orduyu bölgeye sevk etmiştir.

Bölgeye ulaştıktan sonra Azerbaycanlı gönüllülerle birleşen Kafkas İslam Ordusu en kısa sürede harekete geçerek Ağsu, Göyçay, Kürdemir, Şamahı, Kuba, Kusal ve Hacmaz'da Bolşevik ve Ermeni kuvvetlerini yenip, Bakü önlerine dayanmıştır (Qasimov, 2017:85). Uzun süreli kuşatma ve çarpışmalar sonucunda Ermeni, Bolşevik ve İngilizlerden oluşan güçleri de yenerek, 15 Eylül 1918 de Bakü'yü kurtarmıştır. Bu sayede Azerbaycan Halk Cumhuriyeti düşmandan tamamen temizlenmiş, ülkenin siyasi ve toprak bütünlüğü sağlanmış, Bakü yeni başkent olarak ilan edilmiştir.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kısa ömrüne siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve askeri bakımdan önem arz eden birçok icraat sığdırılmıştır: Parlamentonun açılış töreni 07 Aralık 1918'de yapılmış ve 17 ay görev yapmıştır. Bu süre zarfında 145 toplantı yapılmış, arasında 230'u kabul olunan 270'den fazla kanun taslağı görüşülmüştür. Ülkede yaşayan tüm etnik unsurların Parlamentoda temsil edilmesine özen gösterilmiştir*. Bağımsızlık ilanının ardından, kırmızı fonda beyaz ay ve sekiz köşeli beyaz yıldızdan oluşan devlet bayrağı onaylanmış bir süre sonra da kırmızı zemin üç renkli zeminle değiştirilmiştir. Azerbaycan Türkçesi resmi devlet dili olarak ilan edilmiştir. Yüz yıldan fazla zamandır halkı askerlikten men edilmiş olan Azerbaycan'ın Askeri Komutanlığı kurularak kendi ordusu oluşturulmuştur. Rus İmparatorluğu döneminde hiçbir şekilde devlet kademelerinde görev verilmeyen Azerbaycan halkının kendi devletine ait kurumları teşekkül ettirilmeye başlanmıştır. Köylülere toprak verilmesi ve işçilerin haklarının korunması için kanunlar hazırlanmıştır. Halkın okuma-

---

* Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Parlamentosu'nda Müslüman Türkler (Cumhuriyetin Azerbaycanlı nüfusu o dönemin belgelerinde "Türk" olarak geçmektedir) 80 sandalyeye, Ermeniler 21, Ruslar 10, Almanlar 1, Yahudiler 1, Gürcüler 1, Polonyalılar 1 sandalyeye, bunun dışında Bakü sendikaları 3, Bakü Petrol Sanayicileri Birliği 2 sandalyeye sahipti.

yazma oranının artırılması için çalışmalar yapılmış orta ve yüksek eğitim okulları faaliyete sokularak öğretmenlik kursları açılmıştır. 1 Eylül 1919'da Bakü Devlet Üniversitesi'nin açılmasına dair kanun çıkarılmış, toplam 100'e yakın öğrenci yüksek öğrenim için Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye'ye gönderilmiştir. Rus İmparatorluğu esareti altındayken adları değiştirilmiş olan topografik yer isimlerinin eski (Türkçe) biçimlerinin kullanılmasına ilişkin kararlar alınmıştır (Ahmedova, 2013:6-8). Bunların dışında, ülke maliyesini düzenleme ve altüst olan ekonomiyi yeniden tesis etmek için bu alanda önemli çalışmalar yapılmıştır. Öncelikli olarak Cumhuriyetin kendi banknotları basılmış ve kullanılması sağlanmıştır. Azerbaycan Devlet Bankası kurulmuş, tarım için küçük kredi bankaları açılmış, şehirlerdeki tasarruf bankaları şebekesi yeniden düzenlenmiştir. Tahrip olan petrol endüstrisi ve Bakü-Batum petrol boru hattı restore edilerek yeniden çalışır hale getirilmiştir. Bakü-Culfa Demiryolu inşaatı hızlandırılarak devam ettirilmiştir, Hazar Denizi gemiciliğinin geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır (Nəsibzadə, 1990:9).

Bazı Avrupa ülkelerinin Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ni tanımasından sonra diplomatik ilişkiler gelişmeye başlamış, Belçika, İsviçre, Hollanda, Çekoslovakya, Finlandiya gibi ülkeler Bakü'de konsolosluk açmış, bunun yanı sıra İngiltere, Yunanistan, Gürcistan, Ermenistan, Danimarka, İtalya, Litvanya, Polonya, İran, ABD, Ukrayna, İsveç devletlerinin temsilcilikleri Azerbaycan'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Ermenistan ve Rusya dışındaki komşu ülkelerle sıcak ilişkiler kurulmuş, ikili temaslar gerçekleştirilmiştir (Ahmedova, 2013:9).

Bir asırlık müstemleke zulmünden sonra henüz toparlanamamış Azerbaycan halkının yönetici konumundaki hükümetinin ve önderlerinin bir takım eksikler ve hatalar sergilemesi doğal bir durumdur. Bu bağlamda, devlet kademelerinde hiçbir ferdine hiçbir şekilde görev verilmeyen bir halkın bağımsız bir devlet kuran liderlerinin siyaseten tecrübesizliği ve saflığı gelecekteki trajediler açısından elverişli koşullar yaratmıştır. Bunun yanı sıra milli devletin yeterince güçlenmesi

sağlanmadan ayırım yapılmaksızın tüm vatandaşlara tanınan demokratik haklar, demokrasinin kullanılarak istikrar bozucu bazı şartları ortaya çıkarmıştır. Bütün bunlara Ermeni provokatörler ve çeteciler, Türk komünistler, savaş esirleri ve içteki hainlerin yıkıcı faaliyetleri ile Bolşeviklerin baskısı da eklenince 1 Nisan 1920’de Nesip Bey Yusufbeyli’nin hükümeti istifa etmek zorunda kalmıştır. Yaklaşık bir aylık hükümet krizinin yaşanması ülkede ciddi bir yönetim zafiyetinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu karışıklıktan istifade eden Bolşevikler 27 Nisan 1920’de üstün kuvvetlerle taarruza geçerek Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin bağımsızlığına son vermişlerdir (Nəsibzadə, 1990:10). Aynı dönemde Anadolu’da bir bağımsızlık mücadelesinin yaşanıyor olması ve batılı güçlerin Sovyet tehdidinin farkına varamaması söz konusu sürecin hızlanmasına sebep olmuştur.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin Sinemadaki Sunumu: Ali ve Nino

Genel anlamda Türk tarihinin, özel olarak da Azerbaycan tarihinin müstesna konularından biri olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, çok sayıda araştırmacı tarafından ele alınıp işlenmesine rağmen ne yazık ki özellikle sanat camiası tarafından hak ettiği ilgiyi görmemiştir. Sinemanın yaklaşımı da diğer birçok sanat dalınınkinden farklı olmamış, Azerbaycan sinemacıları da dâhil olmak üzere, Türk Dünyası sinemacıları, siyasi anlamda büyük önem taşıyan bu konuya yeterli ilgi göstermemişlerdir. Sinemada Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’ni ele alan çalışmaların hemen hemen tamamı belgesel film türündedir. Kurgusal (fiction) nitelikli, belirli bir dramatik yapı içerisinde anlatılan olaylarda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’ni ele alan ya da bu konuya değinen neredeyse ilk ve tek film, “Ali ve Nino” isimli filmidir.

“Ali ve Nino”, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev’in kızı olan Haydar Aliyev Vakfı Başkan Yardımcısı Leyla Aliyev’in gayretleriyle ve bizzat kendi tarafından oluşturulan özel fonun desteğiyle çekilmiştir. Kurban Said müstear adlı yazarın aynı adlı eserinden Portekizli senarist ve yönetmen Christopher James Hampton’ın sinemaya uyarladığı “Ali ve Nino”yu İngiliz yönetmen Asif Kapadia 2016 yılında

çekmiştir. Yapımcıları arasında Kris Thykier'in yanı sıra Mairi Bett ve Leyla Aliyeva'nın da bulunduğu filmin gerek oyuncu kadrosunda gerekse teknik ekibinde birçok milletten çok sayıda sanatçı görev almıştır. Filmin kalabalık oyuncu kadrosunda Adam Bakri (Ali Han Şirvanşir), Mariya Valverde (Nino Kipiani), Riccardo Scamarcio (Malik Nakhararyan), Mendi Patkinson (Knyaz Kipiani), Konni Nilsen (Knyaginya Kipiani), Humayun Ərşadi (Ali'nin babası), Halit Ergenç (Feteli Han Hoysk), Fəxrəddin Manafov (Zeynelabidin Tağıyev), Nigar Güləhmədova (Sona Tağıyeva), Pərviz Qurbanov (Musa Nağıyev), Numan Acar (Seyyid Mustafa), Dəniz Tacəddin (Nino'nun arkadaşı), Xumar Səlimova (Nino'nun arkadaşı), Cövdət Şükürov (Rus subayı) gibi oyuncular rol almıştır. Görüntü yönetmenliğini Gökhan Tiryaki'nin yaptığı filmin kurgu yönetmenliğini Alexander Berner, sanat yönetmenliğini Christian Huband ve Burak Yerlikaya, müziklerini Dario Marianelli üstlenmiştir. Toplam maliyeti 20 milyon Dolar olan filmin çekimleri Azerbaycan ve Türkiye'de gerçekleştirilmiştir.

Filmi özel kılan unsurların başında hiç şüphesiz, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ve Kafkas İslam Ordusu'na değinmesi gelmektedir. Ancak bunun dışında; ilk baskısı 1937'de Viyana'da olmak üzere 66 ülkede ve 33 dilde yayınlanan, dünya çapında klasikleşmiş bir Azerbaycan romanından uyarlanması; Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in kızı Haydar Aliyev Vakfı Başkan Yardımcısı Leyla Aliyev'in isteği ve desteği ile çekilmiş olması; dönemin sosyopolitik yapısını net bir şekilde ortaya koyması gibi başka birçok unsur da etkilidir.

Olaylar Bakü, Tiflis, Dağıstan ve İran'da, Birinci Dünya Savaşı ve Bolşevik İhtilali'nin Kafkasya'da yarattığı kaotik ortamda geçmektedir. Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinin de yansıtıldığı eser, genel anlamda farklı inançlarına, kültürlerine ve yaşam tarzlarına rağmen birbirlerine tutkuyla bağlı kalan Ali ve Nino isimli iki gencin aşkını konu almaktadır. Azerbaycan Türk'ü Ali Han Şirvanşir, soylu ve zengin bir Müslüman ailenin oğludur. Doğulu kültürüyle yetişmiş, yüzü doğuya

dönük, inançlarına, milliyetine ve kültürüne sıkı sıkıya bağlı gelenekselci bir kişiliğe sahiptir. Katı bir Hıristiyan geleneği ve Rus disipliniyle büyümüş, eğitilmiş, Avrupalı yaşam tarzına sahip, soylu bir Gürcü ailesinin kızı olan Nino'ya âşiktir. İki genç bütün farklılıklarına karşın birbirlerini her şeyin üstesinden gelebilecek kadar çok sevmektedirler. Ali, okuldan mezun olduktan sonra, Nino'ya evlenme teklif eder. Nino, onu çok sevmesine rağmen bir takım tereddütler yaşamaktadır. Doğu kültürü içinde doğan ve bu kültür ile yetişen genç, müstakbel eşinin de kendi kültürüne, dinine uyum sağlamasını arzu eder ancak Nino bunu kesinlikle reddetmektedir. Bu doğrultuda, peçe giymek zorunda olmadığına ya da haremın parçası olmayacağına dair Ali'den söz vermesini ister. Ali'nin babası Müslüman geleneksel bakış açısına rağmen evliliği destekler, Nino'nun anne babası ise başlangıçta karşı çıksalar da sonunda evlenmeleri konusunda ikna olurlar. Bu süreçte, Kipianilerin aile dostu olan ve Nino'ya karşı tutkulu bir aşk besleyen Ermeni genç Malik Nakhararyan, Nino'yu kaçıırır. Bu durumu haber alan Ali, onları bulup Nahararyan'ı öldürerek Nino'yu kurtarır. Bu olaydan sonra Ali artık aranan bir suçlu olmuştur. Babası yakalanmaması için onu Dağıstan'a gönderir. Dağlarda kaçak hayatı yaşarken bir gün, Ali Han'ın dostu Molla Seyit, ona Nino'yu getirir. İki sevgili burada evlenirler. Ancak evlendikten sonra da sıkıntılar iki aşğın peşini bırakmaz, hayatları sürekli kaçma ve kovalamaca içerisinde geçer. Bir süre sonra Rusya'da ihtilal gerçekleşir ve Ali artık aranan bir suçlu olmaktan çıkar. Bu gelişme sonrasında Ali ile Nino Bakü'ye dönerler. Ne var ki Bakü'de huzur ve sükûnetten yoksundur, Ruslar'ın silahlandığı Ermeniler ile Türkler arasında çatışmalar yaşanmaktadır. Milliyetçi duygulara sahip, bağımsızlık taraftarı olan Ali bir süre sonra çatışmalara katılır. Çatışmalar gittikçe büyür ve Ermeni-Rus birlikleri şehri istila eder. Olaylarda sevdiklerini ve arkadaşlarını kaybeden Ali, Nino'yu alarak İran'a gider. Nino, buradaki yaşam biçimine bir türlü alışamamıştır ve bir an önce buradan ayrılmayı istemektedir. Bu arada Tiflis'te Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı ilan edilmiş, Feteli Han Hoysk hükümeti kurmuştur. Yaşanan olaylar sonucunda hükümetin Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım

talep etmesiyle harekete geçen Kafkas İslam Ordusu, Bakü'ye kadar ilerlemiştir. Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarması ve Hükümet merkezinin Gence'den Bakü'ye aktarılması sonrasında Ali ile Nino Bakü'ye dönerler. Ali Han, Dışişleri Nazırlığı'nda etkili bir makamda memuriyete başlar. Bir kızları olan Ali ile Nino'nun yaşamları nihayet düzene girmiş gibi görünürken Bakü, Bolşevikler tarafından işgal edilir. Bunun üzerine Ali Han eşini ve kızını Tiflis'e göndererek işgale karşı direnişe katılır. Ülkesini savunmak için direnen arkadaşlarıyla beraber Bolşevik birliklerine karşı çatışırken Gence Köprüsü üzerinde vurularak şehit olur.

Filmde olayların anlatılış biçimi ve silsilesi genel olarak Kurban Said'in romanındakine uygun biçimdedir. Ali ve Nino'nun aşklarının arka planında Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Azerbaycan halkının bağımsızlık yolundaki mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu'nun taarruzu sosyopolitik bir çerçevede anlatılmaktadır. Filmin temel aksiyonunu oluşturan aşk hikâyesi ise savaşın, çatışmanın, işgalin, anlaşmazlıkların ve diğer tüm olumsuzlukların yarattığı karamsar ve kasvetli atmosfere rağmen imrenilecek nitelikte, sıcacık ve tutkudur. Dramatik anlatı son derece güçlü bir çatışma eksenini üzerine kuruludur. Filmin genel çatışmasını da oluşturan Müslümanlıkla Hıristiyanlık, Asyalılıkla Avrupalılık, doğuyla batı arasındaki karşıtlık, farklı inanç, kültür ve milliyetleri iç içe bir şekilde bünyesinde barındıran, bu yönüyle kozmopolit bir yapıya sahip olan Bakü uzamında ortaya koyulmaktadır. Bütün bu karşıtlıklar, filmin anlatısını farklı din ve milliyete mensup iki gencin imkânsız aşkı sıradanlığından kurtarıp ilgi çekici ve farklı bir yapıya sokmaktadır.

Filmin aksiyonu ağırlıklı olarak Bakü'de geçmekle birlikte Kafkasya'ya dair genel anlamda bilgi verebilecek kadar farklı şehir/bölgede geçmektedir. Rus İmparatorluğu'nun uyguladığı Kafkasya politikalarının bir sonucu olarak çeşitli etnik unsurlar bölgedeki şehirlerde bir arada iç içe yaşamaktadır. Bu doğrultuda en kozmopolit yerlerden biri Bakü'dür. Zengin petrol kaynakları ve bununla bağlantılı

olarak gelişen endüstri, nüfusu arttırmış ve etnik, dini, kültürel çeşitliliğe sebep olmuştur. Bakü'de Müslüman Türk, Rus, Ermeni, Gürcü, Yahudi gibi farklı din ve milliyetlere mensup, kültürleri ve gelenekleri birbirinden ayrı oldukça kalabalık bir nüfus birlikte yaşamaktadır. Avrupalı kültürün yaşandığı, sinema ve operanın bulunduğu baloların düzenlendiği bir şehirdir (Zeyrek, 2016:15). Halk genel olarak petrol-den kaynaklanan bir zenginliğe sahiptir ve günlük yaşamda bu zenginlik belirgin biçimde hissedilmektedir. Bu durum da doğal olarak güç odaklı toplumsal bir çatışmanın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ahali arasında inanç, yaşam biçimi ve coğrafi aidiyet bağlamında çatışmalar söz konusudur. Örneğin, Ali ile Nino'nun mensup oldukları kültür ve medeniyet belirgin bir çatışma halindedir. Nino'nun ailesi Kipianilerde yemekler masada ve çatal kaşıkla yenirken Ali'nin ailesinde yemekler, yer sofrasında ve elle yenilmektedir. Bu durum yansıtılarak iki medeniyet ve iki toplumsal grup arasındaki farka işaret edilmektedir.

Bunun yanında doğulu ile batılı ya da diğer biçimiyle Asyalılık ile Avrupalılık da önemli bir çatışma konusudur. Toplum üyeleri mensup oldukları medeniyet bağlamında Asyalı-Avrupalı ya da doğu-batı kavramları üzerinden birbirlerini ötekileştirme çabası içerisindedir (Bölükmeşe ve Çelik, 2013:43). Söz konusu karşıtlık ve ötekileştirme Nino'nun ailesinin düzenlediği davette, Ali Han ile Ermeni Malik Nakhararyan ve Nino'nun babası arasındaki çöl ile ormanın karşılaştırıldığı sohbette belirgin biçimde yansıtılmaktadır.

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecine dair sosyopolitik yapı filmde, olayların anlatılışı yanı sıra karakterlerin kişisel özellikleri, birbirleriyle ilişkileri ve olaylar içindeki durumlarıyla da aktarılmaktadır. Bu doğrultuda en etkili anlatım doğal olarak Ali Han ile Nino karakterleri üzerinden yapılmaktadır. İki karakterin bilhassa sosyolojik ve psikolojik özelliklerini yansıtan filmsel unsurlar bu bağlamda önemli ipuçları vermektedir. Örneğin, I. Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra Ali'nin savaşa yönelik yaklaşımı ve savaşla ilgili düşünceleri oldukça dikkat çekicidir. Ali babası tarafından gönderilen

telgrafla, Çar'ın Avrupa hükümdarlarının bazılarına savaş ilan etmesi üzerine Bakü'ye çağrıldığı andan itibaren savaşı sorgular. Ancak bu sorgulama olgusal anlamda savaşa yönelik bir sorgulama değil, kim için, ne için savaşılacağı konusundadır. Savaşın anlamının ve gerekliliğinin sorgulanması dışında en önemli nokta Rus İmparatorluğu uyuşmasıyla aynı soydan oluşan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşma durumunun söz konusu olmasıdır. Babası ve çevresindeki kişilerle bu doğrultudaki tüm konuşmaları, Rusya'nın çıkarları için savaşmanın yanlış olduğu, aynı kandan oldukları Osmanlı'ya karşı sırf Rusya'nın işine yarayan bir sebeple savaşılması gerektiği yönündedir. Dolayısıyla onun bu asi yaklaşımı savaşa karşı değildir çünkü bağımsızlık savaşına katılma konusunda bir an bile tereddüt etmeyecektir.

Yaşanan gelişmeler bağımsızlık düşüncesini savunanların haklılığını ortaya koyar niteliktedir. Bolşevik İhtilali'nin gerçekleşmesi ve Rus İmparatorluğunun yıkılması sonrasında Bakü'ye dönen Ali ile Nino kendilerini, Çar'ın ordusundan kaçan askerlerin Ermeni çetecilerle giriştiği katliamın ortasında bulurlar. Ali, eşini babasıyla beraber Tahran'daki amcasının konağına gönderip kendisiyle aynı düşüncelere sahip olan arkadaşları gibi savaşmaya başlar. Ülkenin dört bir yanında yaşanan benzer olaylar bağımsız bir Azerbaycan Devleti'nin varlığını zorunlu kılmıştır. Karışıklıklar ve çatışmalar devam ederken 28 Mayıs 1918'de başkenti Gence olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilan edilir.

Filmde, bağımsızlığın kazanılıp Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonraki süreç çok hızlı bir şekilde ilerletilmektedir. Ali Han'ın da görev aldığı Hükümet kuruluş aşaması, Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü kurtarmasından sonra başkentin Bakü'ye taşınması, yeni Cumhuriyet'in yabancı ülkeler tarafından tanınması, diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi, her şey yolunda gidiyormuş gibi görünürken Bakü petrollerini ele geçirme amacıyla adım adım yaklaşan Bolşevik tehlikesinin göz ardı edilmesi birbiri ardına ve kısa bir sürede yansıtılmaktadır. Eşi Nino ve yeni doğan kızı ile Gence'deki malikanesinde bulunan Ali Han, 28 Nisan 1920'de arkadaşı İlyas aracılığıyla

Bolşeviklerin Bakü'yü işgal edip, Meclisi ve Hükümeti dağıttığını öğrenir. Peşlerinden gideceğini söyleyerek eşi ve kızını trene bindirip Tiflis'e gönderir. İlyas'la teşkil ettikleri birkaç kişilik kuvvetle Gence Köprüsü üzerinde Bolşevik askerlerine karşı savaşarak şehit olurlar.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı'nın öncesinde, savaş dönemi ve savaşın bitiminden sonra Kafkasya'da yaşanan olayları iki gencin ölümsüz aşkı çerçevesinde, ağırlıklı olarak Bakü'deki boyutuyla anlatan Ali ve Nino filmi, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini ve dönemin sosyopolitik yapısını yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır.

Genel anlamda güçlü bir dramatik çatışma üzerine inşa edilen aksiyon, içerdiği bütün söylem ve mesajları karşıtlıklar üzerinden aktarmaktadır. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve bu döneme ait sosyal yapı, siyasi durum, yaşanan olaylar vs. tamamıyla dramatik çatışma unsurlarıyla ifade edilmektedir.

Film, seyirciye önemli ve etkileyici mesaj verme gayretinden ziyade büyük bir keşmekeş içerisinde aşklarını, bağımsızlıklarını, inançlarını, kültürlerini, medeniyetlerini kimliklerini vs. yaşamaya çalışan insanların hikâyesini anlatmaktadır.

Filmin, bağımsızlık merkezli oluşturulan sosyopolitik söylemi, başkarakter Ali Han üzerinden ifade edilmiş, özellikle yaptığı tercihlerle yansıtılmıştır. Ali Han, Nino'ya âşıktır ve uğruna her şeyi yapabilecek kadar değer vermektedir. Ancak tercih yapmak zorunda kaldığı her durumda Nino yerine mensubu olduğu milleti, vatanını, inancını, kültürünü ve medeniyetini seçmiştir. Filmin sonunda Nino'yu Tiflis'e gitmesi için ikna etmek amacıyla söylediği "*Bebeğimiz büyüyünce onun bir ülkesi olmalı*" sözü, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve dönemin sosyopolitik yapısını Ali Han'ın düşünceleri üzerinden anlatmanın özünü oluşturmaktadır.

Kaynakça

Ahmedova, Firdovsiye, "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti-95", **İRS Miras Dergisi**, Sayı 6, 2013, s. 4-9.

- Bölükmeşe, Engin - Çelik, Fulya, "Kurban Said'in "Ali ve Nino" Adlı Eserinde Doğu(lu) ve Batı(lı) İmgesi", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14(2), 2013, s.39-50.
- Isgenderli, Anar, **Realities of Azerbaijan 1917-1920**, Xlibris Corporation, USA, 2011.
- Nəsibzadə, Nəsib, "Azərbaycan Hökuməti", **Azərbaycan Demokratik Respublikası: Azərbaycan Hökuməti (1918 - 1920)**, (Ed: V. Allahverdiyev ve Ş. Mehdiyev), Bakı Gənclik Nəşriyyat, Bakı, 1990.
- Qasimov, Niyazi, "Paris Barış Konferansı'nda Azərbaycan Halk Cumhuriyeti Nümayəndə Heyəti'nin Çalışmaları", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, 4 (11), 2017, s.76-100.
- Yıldız, Şükrü, **Azərbaycan Demokratik Respublikası (1918-1920)**, Səda Nəşriyyat, Bakı, 2004.
- Zeyrek, Yunus, "Bir Kafkasya Romanı: Ali ve Nino", **Bizim Ahıska Dergisi**, Kış, 2016, s. 13-19.

